

La música com a eina cohesió social

Olga Gonzàlez Mediel*

Núria Sempere**

Georgina Rovira***

Resum

En aquest article intentarem apropar-nos a la música com a eina de cohesió social, parant atenció a un aclariment conceptual que ens ajudi a entendre aquesta particularitat del fet musical tan estretament lligada als seus efectes socials. Tot seguit, farem un breu recorregut per la fonamentació teòrica i empírica que sustenta aquests beneficis de les experiències musicals, i aterrem en diverses experiències, de les més llunyanes a les més properes, on aquest impacte més enllà de la música és ben palès. Finalment, detallarem dos projectes musicals, ben coneguts per les autores, i amb una llarga trajectòria, en què un dels objectius, des dels seus orígens, ha estat aconseguir una millora de la cohesió social des de l'ensenyament musical. Les evidències fins al dia d'avui no deixen lloc a plantejar dubtes quant a l'assoliment d'aquest objectiu.

Paraules clau

educació musical, cohesió social, projectes socioeducatius, integració, inclusió, interculturalitat

Recepció original: 15 d'abril de 2016

Acceptació: 17 de juny de 2016

Publicació: 1 de juliol de 2016

Presentació

Si atenem la definició de «cohesió», veurem que es refereix a una força d'atracció que manté les molècules unides, així que fàcilment podem acceptar que la cohesió social es referirà al grau de consens dels membres d'un grup social o percepció de pertinença a un projecte o situació comuna. Una societat igualitària i justa tindrà un alt grau de cohesió social si els seus integrants formen part d'un mateix col·lectiu amb interessos i necessitats comunes. En canvi, si la societat té una gran desigualtat, no hi haurà cohesió i els ciutadans tindran conductes enfrontades. Veurem ara què pot aportar la música per ajudar a assolir aquesta cohesió social tan necessària.

(*) Professora al Departament de Didàctica de l'Expressió Musical i Corporal de la UB, doctora en Pedagogia i directora de tesis en l'especialitat d'educació en contextos multiculturals i en didàctica de la música. Membre dels grups de recerca GREMI (Recerca en música), i GREDI (Recerca en Educació intercultural), de la UB. Autora de diversos articles, llibres, comunicacions i ponències sobre la millora socio-educativa fent servir la música com a eina. Adreça electrònica: ogonzalez@ub.edu

(**) Directora de l'Escola de Música-Centre de les Arts (EMCA) de l'Ajuntament de L'Hospitalet i professora de Desenvolupament professional en el Departament de Promoció i Gestió de l'Escola Superior de Música de Catalunya (ESMUC). Actualment es troba realitzant la seva tesi sobre l'educació musical pràctica al sistema educatiu de Catalunya. Està en possessió del Diploma d'Estudis Avançats per la UB, un Màster en Direcció Pública per ESADE, la llicenciatura en Història de l'Art per la UB i el títol professional de guitarra (CSMC). Adreça electrònica: nsempere@l-h.cat

(***) Investigadora predoctoral amb beca APIF al departament MIDE de la Facultat d'Educació de la UB. Graduada en musicologia per la UAB; màster en formació de professorat en l'especialitat de música i grau professional de música en l'especialitat de flauta (CSMC). Ha treballat com a professora de música i arts escèniques. Actualment es troba realitzant la seva tesi: *Avaluació de l'impacte socioeducatiu del projecte Xamfrà per el col·lectiu d'infants i joves immigrants o en perill d'exclusió social del barri del Raval*. Adreça electrònica: georginarovira@hotmail.com

L'etnomusicologia és ben conscient que la música sempre té un impacte social, a més d'un impacte sonor (Martí, 2000), i fa d'aquest un dels seus centres d'interès. No hi ha dubte que la música és una potent i eficaç eina per generar cohesió social. Segons diversos antropòlegs, ens fa saber Jauset (2013), ja els neandertals estrenyien els seus llaços de confiança a través dels cants (sons guturals) mentre es reunien per les nits dansant al voltant de les fogueres. Per a la seva supervivència, era fonamental mantenir la confiança amb la resta dels membres del grup a causa dels múltiples perills quotidians. A través d'aquesta activitat, aconseguien mantenir la cohesió tan necessària i vital per al dia a dia. Per això, no estem descobrint res de nou en afirmar que les activitats en grup, especialment les que incorporen música i moviment com el cant i el ball, creen sentiments de companyonia, de confiança, de cohesió entre tots els integrants del grup. Koelsch (2012) redunda en aquesta idea quan afirma que la música desperta en nosaltres totes les funcions socials quan la fem junts i que, com a humans, som una espècie social i no podríem haver sobreviscut al llarg de l'evolució sense cooperar ni comunicar-nos, si no haguéssim manifestat un comportament social amb altres individus. Mentre fem música, afirma, tornem a viure totes aquestes experiències i posem en marxa totes aquestes funcions socials, és a dir, esbrinar què vol l'altre o què intenta o què desitja o què creu, sense que ens ho digui explícitament. Levitin (2006) ens aporta encara alguna altra evidència, ja que ens recorda que el que més ens diferencia de la resta dels animals és l'art, i que la nostra societat ha tingut necessitat d'expressar-se per mitjà de l'art des de temps immemorial. Algunes de les pintures rupestres més primerenques mostren éssers humans ballant. I un dels primers instruments tecnològics dels que es té constància és un instrument musical (ullal amb forats-flauta).

Hi ha experiències emocionals en què després de fer música junts tots ens sentim feliços mentre abans, en canvi, potser estàvem enfadats. I el resultat de tot això és aquesta espècie de cohesió social, ens agradem més que abans, estem més units que abans, confiem més els uns en els altres, pensem que l'altre ens ajudarà quan ens sentim sols o tinguem un problema: «La tasca difícil és estimar, i la música és un art que prepara l'home per a aquesta tasca tan difícil» (Blacking, 1997).

Segons Càmara de Landa (2003), la música propicia l'establiment i/o el restabliment de les relacions interpersonals, necessitat bàsica de tots els grups humans. Això és així, ens explica, perquè l'expressió musical es basa en els sentiments, no fa falta un complex conjunt de signes per a entendre's. Aquest és un element cabdal ja que ajuda a eliminar diferències: tots i totes són igual de capaços i no existeixen les diferències en una comunicació musical. A banda d'això, les activitats musicals acostumen a ser en grup, tothom canta, escolta, toca o es mou a l'hora, això fa que cadascú se senti útil i necessari en la dinàmica del grup, valori els companys i companyes i se senti valorat pel que fa. Aquest procés ajuda a augmentar l'autoestima. Convenim, doncs, amb Blacking (1997), que la música té possibilitats no només com a producte, sinó com a «procés»: per a establir relacions entre les persones, per compartir actituds, complicitats i conviccions, per viure la pertinença a grups socials, per transmetre models socials de sentir i ser, etc.

Jauset (2013) ens fa conèixer alguns efectes dels que s'han constatat en els integrants de grups corals en una recent investigació internacional, on es conclou la relativa facilitat de sincronització del moviment que hi ha en grups de persones davant l'escolta musical. Però, a més, s'ha observat que afecta altres funcions fisiològiques com, per exemple, la freqüència respiratòria. Segons els investigadors, el fet de compartir en

grup aquestes respostes fisiològiques facilitaria l'aparició dels sentiments de cohesió que es produeixen entre els integrants del grup.

Des de la neuropsicologia, Levitin (2006) també ens aporta altres dades interessants. Interpretar música (cantar, tocar) de manera sincronitzada crea vincles socials, però els beneficis no redunden només en els individus, sinó en el grup com a tal: els grups poden fer coses fora de l'abast d'un sol individu. De fet, a tot el món i al llarg de la història, la forma de musicalitat dominant ha estat col·lectiva i participativa (molt recentment, i només en societats «avançades», aquesta pràctica es deixa en mans de «professionals»).

Recentment, la sociòloga Tricia Rose (citada a Levitin, 2006), ha destacat el paper dels rapers negres en la creació de vincles entre els joves, en donar veu a un segment de la societat on els problemes solen quedar silenciats: les i els rapers interpreten el sentir general de tota la comunitat afroamericana (més endavant aquesta manifestació musical s'ha fet comuna en altres grups i subgrups amb intencions semblants i de més abast). Històricament la música ha estat una de les forces amb més capacitat per unir els marginats, els alineats, i sempre hi ha hagut cançons d'amistat o cançons de grup.

En el cas dels grups sincronitzats, veiem a la gent ballant, cantant i tocant alegres. Les religions, ens recorda Levitin, han utilitzat la sincronització no només per la seva capacitat de cohesionar grups humans, sinó perquè contribueix a la creença que hi ha alguna cosa més gran que nosaltres. La sincronització motora i sonora no sols produeix un sentiment plaent, sinó que impulsa a creure en forces que transcendeixen l'individu, per exemple les societats.

Experiències¹

No pot haver-hi enemistat entre els que fan música plegats, al menys mentre dura aquella música...
(Paul Hindemith, compositor i violinista alemany, 1895-1963)

Un cas únic

Abans d'esmentar una de les principals experiències de la pràctica musical com a element cohesionador, voldríem demanar al lector que pensi en dos societats molt properes i molt poc cohesionades; de fet, potser les que han viscut més situacions de conflicte social durant més temps. Sí, estem parlant del conflicte àrab-israelià, amb veïns que no s'entenen en cap camp. Doncs sí que hi ha un lloc on conflueixen i es cohesionen. Seguim llegint.

El West-Eastern Divan va ser concebut el 1999 a les ments de dos artistes i intel·lectuals: el músic argentí-israelià Daniel Barenboim i l'intel·lectual palestí Edward Said². Van decidir crear un taller per a joves músics d'Israel i altres països de l'Orient Mitjà amb el propòsit de combinar l'estudi i el desenvolupament musical amb compartir el coneixement i la comprensió entre cultures que han estat tradicionalment rivals. En aquest taller, els participants milloren el seu nivell musical mentre conviuen amb

-
- (1) Conscientment hem deixat de banda l'apartat de la música comunitària i les experiències que li corresponen, perquè no podíem abastar tot el que voldríem en un sol article, i perquè entenem que l'art comunitari té més a veure amb la creació de comunitats a través de l'art. Per saber més, consulteu Cabedo 2014.
 - (2) La informació està extreta del web oficial de la Fundació Barenboim-Said. Disponible a: <http://www.barenboim-said.org/es/inicio/index.html> (consultat el 20.6. 2016).

joves de països que poden estar en situacions de conflicte amb el seu. La base de l'orquestra la formen músics àrabs i israelians acompanyats de músics espanyols. Dins d'aquest model, una orquestra es presta com a bon exemple de democràcia i convivència civilitzada.

Les seves primeres edicions van transcórrer entre Weimar i Chicago fins que, el 2002, es va establir definitivament a Sevilla gràcies al suport de la Junta d'Andalusia. Han fet actuacions per diversos països europeus i al 2005 van donar un gran pas en donar el seu primer concert en un país de l'Orient Pròxim, amb una actuació a Ramallah, Palestina.

Des dels seus inicis, aquest projecte ha demostrat consistentment que la música és un instrument útil per trencar barreres que fins ara eren considerades infranquejables. Suggereix que es poden tendir ponts que animin la gent a unir-se entre ells, demostrant que és possible que gent d'origens diferents coexisteixin pacíficament, de la mateixa manera en què aquests joves músics compartiran partitures, menjadors i, sobretot, una passió per la música.

Encara que òbviament la música no resoldrà el conflicte àrab-israelià, sí que té importància en l'acostament entre les persones, brindant-los una oportunitat de conèixer-se. L'únic aspecte polític que s'estén pel taller és l'acord sobre que no hi ha una solució militar al conflicte.

Antecedents

L'objectiu comú dels projectes que coneixerem tot seguit, és fomentar la pràctica musical, en totes les seves modalitats (tocar, ballar, cantar...), entre nens i nenes i joves de zones vulnerables. L'objectiu és el desenvolupament de la identitat, la cohesió social i la contribució a la millora del benestar dels participants, amb un vessant educatiu de més abast que el que contempla l'educació formal i informal a l'ús tant musical com globalment entesa.

En parlar de projectes i pràctiques socials a través de la música s'engloba un important nombre d'iniciatives que, des de molt diferents perspectives, han fet ús de la música amb una finalitat que no necessàriament té com a prioritat exclusiva la qualitat musical de les seves pràctiques. Potser el model més impactant en aquestes accions sigui el que es coneix com a Sistema Nacional d'Orquestres Juvenils i Infantils de Veneçuela, que acull un col·lectiu de més de 350.000 nenes, nens i joves, molts d'ells en feient risc d'exclusió social, dotant-los d'accés a l'educació musical i a la pràctica musical a través d'orquestres i cors. Com afirma el mestre Abreu, fundador del Sistema, avui potser més que mai, la missió de l'art en l'àmbit de la nova generació, transcendeix l'horitzó dels valors estètics per projectar-se amb creixent intensitat sobre l'ampli i vital domini que abasta des de la formació integral de la personalitat fins la plena inserció del jove i el nen, mitjançant el seu desenvolupament artístic, en una vida social constructiva, fecunda i ascendent. En la mateixa línia que les mil orquestres de Veneçuela, podem trobar, en tota l'Amèrica Llatina, experiències semblants que volen aconseguir també el gran èxit, quant a cohesió social, que representa les propostes impulsades pel pare Abreu.

Dues experiències trobem al nostre entorn que volen replicar, a petita escala, els efectes del projecte veneçolà, i no és casual que els que signen els dos projectes que presentem tot seguit hagin viscut de prop el projecte original.

‘Veus i Música per a la Integració’

L'Associació de Músics per la Pau i la Integració es crea sota el principi que la música és una poderosa eina social i integradora. Per això, des de l'any 2005 apareix el projecte *Veus i Música per a la Integració*³ en el qual s'han atès més de 150 nens/es i joves de diferents nacionalitats i situació socioeconòmica, del barri d'Horta-Guinardó de Barcelona. Els immigrants dels estrats socioeconòmics més desafavorits en són els principals beneficiaris.

Està concebut com una estructura i un mitjà per canalitzar la convivència i la integració; a través de la pràctica musical s'estimula el respecte a la diversitat i el coneixement de múltiples manifestacions artístiques i musicals. Concretament, el projecte està dedicat a la integració, capacitació, prevenció i recuperació dels nens i joves de diversos sectors que, per les seves condicions socioeconòmiques, no puguin accedir a cap tipus d'activitat i formació artística.

L'eina que els ajuda en aquest procés, ens diuen, és l'ensenyament musical, la pràctica coral, l'ensenyament d'instruments musicals i la pràctica orquestral, a més d'una dinàmica artística periòdica (concerts, enregistraments, intercanvis amb altres artistes, etc.) que permet als beneficiaris fer de la vida artística una activitat natural i una eina eficaç d'integració amb el seu entorn.

L'activitat formativa es desenvolupa en un ambient lúdic, cooperatiu i solidari, encara que sense perdre el rigor que la formació musical porta implícita. Això permet als participants desenvolupar el sentit de la disciplina i l'abast d'èxits en equip. En el projecte es realitzen nombrosos concerts a l'any com a part fonamental de la formació, la qual cosa permet vincular els beneficiaris amb la comunitat a través de l'intercanvi, la cooperació i el cultiu de valors transcendents que incideixen en la transformació no només del nen i el jove sinó també del seu entorn familiar.

A més d'oferir una formació musical, s'intenta potenciar en els beneficiaris del projecte l'ús de la cultura com una activitat integrada per valors com la pau, la igualtat, el coneixement mutu, la solidaritat i el respecte del seu entorn. Des dels seus inicis fins al dia d'avui, *Veus i Música per a la Integració* ha estat i és una alternativa socio-cultural per a les famílies, especialment en èpoques de crisi social i econòmica.

‘Integrasons’

És una associació sense ànim de lucre destinada a organitzar, gestionar i promoure activitats d'integració social, cultural i comunitària, de sensibilització i de formació per a persones en situació d'exclusió social i col·lectius desfavorits. La seva missió és enriquir i transformar la pedagogia, ocupació i ètica de la infància i la joventut del barri de Poble Sec de Barcelona.

Actualment, centra la seva activitat en la formació d'orquestres infantils i juvenils com a model per a la inclusió social, el diàleg multicultural i la cohesió social. El mètode

(3) Disponible a: <http://www.musicspauintegracio.org/index.php?lang=es> (consultat el 20.6. 2016).

*Integrasons*⁴ sorgeix de la combinació entre tres camps vocacionals: el social, l'educatiu i l'artístic.

Més de 850 nens, nenes i joves han participat a través dels seus principals projectes *Do d'Acords* (Poble-Sec) i *Barris en Solfa* (Badalona Sud). Ha dut a terme projectes pedagògics i concerts en Bitonto (Itàlia), Dijon i París (França). Ha realitzat més de 30 concerts a l'Auditori de Barcelona, CaixaForum, Artèria Paral·lel, Teatre Joventut, Teatre Principal de Badalona, Teatre Blas Infante, Centre Cultural Albareda, Casa del Mar, Consorci Badalona Sud, Auditorium Degennaro (Itàlia), etc.. Ha participat al costat d'orquestrats com l'OBC, Iberoamericana de Catalunya, músics de l'OSV, Orquestra Simfònica de Bari i diversos grups, músics i lutiers professionals.

En la línia artística, l'interès de l'associació es basa en la integració d'instruments i gèneres de diferents cultures i orígens. El projecte *Orquestra Social de Barcelona* és un espai destinat a músics professionals que s'interessin en aquesta recerca i té per objectiu afavorir el diàleg intercultural i el suport artístic a projectes socioeducatius.

Xamfrà

Xamfrà és una entitat socioeducativa situada al barri del Raval de Barcelona que treballa per fomentar una cultura de pau, el respecte a la diversitat i la bona convivència, així com la justícia social. Per fer-ho, utilitza les arts escèniques, la música, la dansa i el teatre, com a mitjans per crear experiències educatives que tinguin com a finalitat els objectius esmentats. El projecte parteix de la idea que l'ús dels llenguatges artístics de manera coral fa que els individus hagin de participar activament i fer aportacions individuals en el marc d'un procés col·lectiu basat en la cooperació. D'acord amb aquesta idea, l'entitat fomenta la creativitat dels infants i joves fent un especial èmfasi en el procés de creació, més que en el resultat estètic final. Així doncs, Xamfrà és una entitat que treballa per fer que esdevingui possible que la ciutadania pugui exercir el seu dret a la participació cultural, entenent aquesta com un instrument indispensable per a forjar la justícia social i garantir la cohesió social.

Origen i història del centre

La Fundació l'ARC Música és una entitat dedicada a l'educació a través de les arts. La van fundar el 1967 Maria Dolors Bonal, Pilar Anglada, Esther Boix i Ricard Creus i la seva primera acció va ser crear una escola de música oberta per a nens, nenes i joves. La fundació té com a missió l'educació integral de l'individu partint del convenciment profund que la música i les arts escèniques esdevenen eines, mitjans i matèries en aquest procés i és en la seva essència on trobem el seu gran valor educatiu. L'ARC Música crea i subvenciona projectes que desenvolupin aquests objectius. L'any 2004 la fundació es compromet a destinar fons propis i cercar recursos públics i privats per posar en marxa un centre amb finalitats socioeducatives on es treballi per a la inclusió social a través de les arts, és així com neix Xamfrà, el Centre de Música i Escena al barri del Raval.

Xamfrà inicia les seves activitats el curs 2004-2005 en aules i espais cedits per l'IES Miquel Tarradell. Ofereix tallers de percussió, música i moviment, cant coral, teatre i dansa. Del gener al juny del 2005, el nombre de participants passa de 13 a 40. Al llarg

(4) Disponible a: <http://www.integrasons.com/#!projetes-1/c31p> (consultat el 20.6.2016).

dels primers cinc anys d'activitat, Xamfrà va ampliant l'oferta de tallers, diversificant-los en funció de les edats a les quals van destinats. Alhora, el nombre de participants als tallers del centre va creixent fins arribar als quasi 400 aquest curs. A partir del curs 2009-2010, els tallers de Xamfrà passen a fer-se al carrer de les Tàpies núm. 9 en un espai de 300 m², degudament equipat, cedit pel Districte de Ciutat Vella, amb el qual la Fundació l'ARC Música estableix les bases d'un conveni de compromís amb el barri i el districte per fer-ne un ús sociocultural-artístic, amb especial dedicació a l'atenció de famílies i infants amb poques possibilitats d'accés a activitats de participació cultural artística de manera continuada i a joves en risc d'exclusió social.

Així doncs, Xamfrà neix amb la pretensió de donar resposta a una necessitat entesa com a educativa, creant un espai on la música, el teatre i la dansa siguin l'excusa per generar un pol d'atracció i treballar a favor de la integració. Això explica que, després d'un temps, gràcies a factors com el boca-orella, el centre sigui un espai molt divers i heterogeni en tots els sentits. Per tant, no ens hauria d'estranyar que a Xamfrà hi participin nens i nenes de Ciutat Vella així com de la Barceloneta, el Gòtic o l'Eixample, ja que Xamfrà actualment satisfà una necessitat no coberta per la pròpia política educativa. Com ha afirmat la directora del centre, Ester Bonal, en diverses entrevistes i ponències, «l'ideal seria que institucions com Xamfrà no existissin, que aquests processos es donessin a les pròpies escoles». Després de 10 anys de trajectòria i treball, Xamfrà aglutina una tipologia molt diversa de famílies i crea un espai de trobada on es perd la por i es generen processos de confiança i solidaritat. Donant sentit al nom del centre, «Xamfrà», nom que els fundadors del projecte van decidir que tingués l'espai, reflectia molt bé el per què de la creació del centre: crear un espai de cruïlla que permetés creuar-s'hi, compartir, descobrir i créixer, amb les arts com a esquer.

Filosofia i metodologia

Pel que fa la metodologia, Xamfrà es basa en l'atenció individualitzada, generant molts processos de decisió i participació entre els propis alumnes, tot sota l'ampli paraigua que conformen els objectius de centre. Els objectius educatius específicament tenen un ampli component social, enfocat sobretot en temes de convivència, cooperació i aprenentatge de valors. La metodologia, doncs, passa per aplicar l'exercici democràtic i de llibertat. Aquest tipus d'educació en valors és el que genera el clima i les condicions de treball imprescindibles per al bon desenvolupament de les accions socials i educatives que es duen a terme al centre i afavoreix també el vincle i l'adhesió dels infants i joves amb Xamfrà. En definitiva, el centre aposta per una metodologia molt oberta però que vetlla per l'acompliment dels principis pedagògics establerts.

L'aplicació d'aquesta metodologia a la realitat de l'aula és molt polièdrica. A partir de la idea d'un aprenentatge col·lectiu, un dels elements importants a tenir present és el nivell maduratiu del grup i la necessitat d'un lideratge més o menys fort. Això genera alhora diferents tipus de relacions i d'acompanyaments. D'aquest plantejament se'n deriven dos nivells correlacionats de participació: el nivell relacional (com es relaciona el docent amb l'alumne) i el nivell actitudinal (com es pauta el procés per arribar als objectius). Aquest fet permet que, malgrat que el contingut pugui ser molt variable, el nivell relacional, sobretot pel que fa a la transmissió de valors, sigui molt estable al centre.

Els principis educatius del projecte de centre parteixen de la idea base que amb la veu, els cos i els instruments, es pot arribar a treballar i desenvolupar els dos nivells de

participació esmentats. I és, en aquest sentit, on trobem el valor afegit d'una institució com Xamfrà, on el sentiment d'acollida, de respecte i de pertinença, aporta un valor afegit a l'ensenyament musical. Aquest fet concorda amb l'objectiu implícit de l'organització esmentat en el seu projecte de centre: «que en el millor dels casos l'estada a Xamfrà suposi un canvi en la seva forma de veure el món i de relacionar-se amb ell, i que en el pitjor, un bon record».

Impacte i reconeixement

Alejandro Montes i Lluís Parcerisa, sociòlegs i membres del grup de recerca sobre Globalització, Educació i Polítiques Socials (GEPS) de la UAB, sota la supervisió i tutorització de Xavier Bonal i Xavier Rambla, varen fer al 2014 un estudi de l'impacte del projecte Xamfrà. Per dur a terme el treball de camp, van enquestar a un grup de 30 infants i 30 famílies i van realitzar un total de sis entrevistes a professorat del centre, dues entrevistes amb l'equip directiu, a més de crear un grup de discussió i fer observació directa en un nombre representatiu d'activitats del centre. El resultat de l'estudi sobre l'impacte del projecte durant aquests 10 anys es pot resumir en tres aspectes molt rellevants. En primer lloc, l'efecte positiu que genera en el procés d'integració social l'heterogeneïtat en tots els sentits de l'alumnat del centre. Les enquestes analitzades posen de manifest que l'heterogeneïtat de l'alumnat no és només ètnica, també ho és de caire cultural, educatiu, social, econòmic i de procedència. Aquesta heterogeneïtat tan gran i diversa és menys habitual en institucions educatives formals (l'escola) o en entitats del tercer sector, que acostumen a atendre els grups socials més desfavorits i vulnerables. Això remarca la capacitat de sintetitzar en un mateix espai dues idees cabdals per entendre Xamfrà: l'estudi de la música i les arts amb l'atenció a la desigualtat i l'exclusió social. Finalment, aquest fet provoca un *peer-effect* (relació de pars) molt positiu ja que trenca amb la segregació social i dota d'altres significats la vida dels joves.

En segon lloc, la implicació de les famílies, i la importància de la seva col·laboració, suport i participació. Cal assenyalar que Xamfrà es consolida com un centre obert a les famílies, amb una gran participació per part d'aquestes, les quals a més assisteixen amb una gran diversitat de motivacions relacionals. En les enquestes, es posa de manifest que les famílies valoren molt positivament l'equip professional i humà de Xamfrà, i en destaquen el tracte de respecte i la relació de proximitat. Un nombre elevat se sent part activa del projecte i de l'activitat al centre del seu fill i més d'un 65% de les famílies afirmen anar a veure sempre els seus fills quan aquests actuen.

En tercer terme, la importància de Xamfrà com a espai socialitzador per als joves. El centre genera un espai d'alternatives en la vida associativa dels joves. Com es posa de manifest en l'estudi, més d'un 50% dels joves depenen exclusivament del centre per a desenvolupar vida social més enllà de casa o el carrer. Xamfrà es transforma, doncs, en un concepte més enllà de la pròpia institució, assolint certa repercussió en forma d'efectes socials, educatius i sobretot afectius. El lema «som Xamfrà» recull molt bé aquesta dimensió.

Per acabar amb la reflexió sobre les conclusions més rellevants extretes de l'informe sociològic, ens agradaria destacar que en aquest es posa de manifest que una peça clau en l'engranatge del projecte i que té part de la responsabilitat del seu èxit, és la tasca realitzada pel professorat de Xamfrà, que demostra tenir un gran compromís amb l'entitat, el barri, les famílies i els joves. Aquest compromís té força incidència sobre

elements com l'adhesió escolar dels joves, les pràctiques d'oci, les seves expectatives i la motivació.

Finalment, caldria citar alguns dels molts reconeixements que el projecte ha anat obtenint al llarg d'aquests 10 anys de trajectòria. Al cap de només un any de ser posat en marxa, Xamfrà és reconegut per l'Ajuntament, que li atorga el Premi d'Educació Ciutat de Barcelona 2006. L'any 2009, el projecte és reconegut amb el Premi Federico Mayor Zaragoza i el 2010 és un dels 24 projectes triats en la segona edició del Llibre Pez de Plata, que recull projectes exemplars de sostenibilitat mediambiental i social, editat per BMW. En el 2013, la Fundació l'ARC Música va rebre el Premio Nacional en enseñanzas no universitarias 2013 pel projecte Xamfrà, concedit pel Ministerio de Educació, Cultura y Deporte en la categoria d'entitats de promoció educativa i innovació. El 2014 va rebre el Premi Tatiana Sisquella a la Solidaritat, del diari *Ara*. També destacaríem alguns dels premis i reconeixements més importants que ha rebut l'Ester Bonal, la directora i una de les creadores de Xamfrà, com per exemple el Premi d'Actuació Cívica de la Fundació Carulla en la seva 32a edició, així com el reconeixement que va obtenir al poder realitzar l'any 2012 un *TEDx talk* en el que va exposar el projecte del centre, els resultats d'aquest, així com la seva trajectòria.

Orquestra i dansa a l'escola

Un infant expressant-se a través d'un instrument musical emociona sempre. Però si a aquesta situació emotiva hi afegim un context socioeconòmic desfavorable per garantir la igualtat d'oportunitats, unes històries de vida plenes de dificultats, la migració com a bagatge propi o de les seves famílies, o unes estructures familiars plenes de fragilitat, ens trobem davant d'un infant que té l'oportunitat de fer servir la música com a vehicle per a superar les condicions adverses que constitueixen la seva infantesa.

Sis escoles de L'Hospitalet de Llobregat acullen el programa *Orquestra i dansa a l'escola* que promou l'Ajuntament de L'Hospitalet a través de la seva Escola Municipal de Música – Centre de les Arts (EMCA). Aquest programa introdueix la pràctica musical i de dansa dins l'horari escolar durant la primària i posa les bases per tal que els alumnes d'aquestes sis escoles puguin continuar aquesta pràctica a la secundària, ja fora de l'horari escolar i en un context normalitzat a l'EMCA.

Els objectius d'*Orquestra i Dansa a l'escola* s'adrecen a dos àmbits: d'una banda, a incrementar l'èxit escolar a través de fer créixer l'atenció, la concentració i la disciplina de l'alumnat així com fer-lo conscient de la seva sensibilitat artística; d'altra banda, i complementàriament, crear condicions per a possibilitar la cohesió social dels mons –a priori separats– que constitueixen una ciutat diversa com L'Hospitalet, a través de posar les bases per a la continuïtat de la pràctica de la música i la dansa a l'EMCA.

Per assolir aquests objectius, el professorat de l'EMCA desenvolupa una part de la seva activitat docent a sis escoles (Ausiàs March, Charlie Rivel, Gornal, Lola Anglada, Pau Vila, i Ramon y Cajal) essent uns docents addicionals, de dependència municipal, a l'equip de mestres amb els que compte cadascuna de les escoles.

Tot seguit intentarem descriure el programa, assenyalarem els elements que el singularitzen, les maneres com s'aborden els reptes que planteja, els impactes que busca i les estratègies per a la recollida de la informació que pot permetre avaluar-lo. Organitzarem la informació en tres apartats: descripció del programa, impactes i conclusions.

Descripció del programa

La dualitat en el sistema escolar (escola pública i escola concertada) configura un escenari desequilibrat pel que fa a l'alumnat d'una i altra titularitat: a l'escola pública es concentra l'alumnat amb bagatge migratori i baix nivell de renda, i a l'escola concertada s'hi refugia l'alumnat d'origen local. Els resultats, en termes acadèmics, són també –i segurament per aquesta causa– desiguals i calen mesures compensatòries per assegurar l'equitat. Una d'elles, a L'Hospitalet, ha estat la introducció del programa *Orquestra i dansa a l'escola*.

Estudis sobre l'impacte de la pràctica artística tant sobre els resultats escolars com sobre l'increment de la plasticitat neuronal avalaven la proposta. Calia però decidir els llenguatges a través dels quals es dibuixaria la pràctica esmentada. Descrita la configuració bàsicament forana de l'alumnat, hom podria haver decidit utilitzar aquesta diversitat com a font estètica, però l'orientació va ser tota una altra: posar a l'abast dels infants amb bagatge migratori el patrimoni artístic europeu més reputat, la música clàssica i contemporània, amb un element de referència, l'orquestra simfònica, que ha estat l'element de referència per articular l'espectre instrumental. De les 5 escoles que desenvolupen el programa, 4 d'elles –d'una sola línia– se centren en els instruments de corda de l'orquestra (violí, viola, violoncel i contrabaix) i una d'elles –de dues línies– en els instruments de vent (flauta, clarinet, oboè, trompa, fagot, trompeta i trombó).

La naturalesa d'una i altra família d'instruments determina l'estructura del programa, diferenciat entre les escoles amb instruments de corda i l'escola amb instruments de vent:

- A les escoles amb instruments de corda, el programa s'inicia a segon de primària, amb dues sessions setmanals de classe d'instrument en grups d'entre 5 i 8 alumnes. Els instruments que s'implementen des de l'inici són violí, viola i violoncel, mantenint l'equilibri orquestral que dobla la proporció de violins respecte la resta. El contrabaix apareix més endavant, donant resposta a una realitat d'aquests centres: la matrícula viva (alumnat que arriba amb el curs ja començat i comença en el nivell que li correspon per edat). Així doncs, els infants que s'incorporen al sistema escolar a partir de quart, participen a l'orquestra de l'escola a través del contrabaix. Les dues classes setmanals d'instrument es mantenen tota la primària i a cinquè apareix una tercera sessió setmanal d'una hora: el conjunt instrumental, que aplega tots els alumnes d'una mateixa classe, constituint així l'orquestra de corda de cinquè i l'orquestra de corda de sisè. Una de les escoles de la xarxa, l'escola Ausiàs March, no té les necessitats educatives específiques de la resta. Aquesta desigualtat de les necessitats ha donat també una resposta desigual del programa: a cinquè i sisè no hi ha classe d'instrument tot i que es manté l'orquestra de corda amb estudiants que ja no fan classe d'instrument juntament amb estudiants que fan la classe d'instrument a l'EMCA. L'escola Ausiàs March aplega un nombre important d'estudiants amb necessitats educatives especials; el tractament d'aquests estudiants en el programa és el mateix que a la resta d'activitats escolars: si aquests estudiants estan inclosos a les matèries instrumentals, s'integren com la resta a la pràctica instrumental; si, per contra, estan tractats separatament també s'aborda de manera diferent la seva incorporació al programa, en molts casos, tot abordant la pràctica instrumental des d'altres instruments que no són la corda i incorporant-

s'hi a través de l'instrumental Orff amb la implicació del professorat especialista de música. Singularitat –la incorporació d'instrumental Orff amb la implicació de l'especialista de música– que també es replica a l'escola Charlie Rivel.

- A l'escola amb els instruments de vent, l'inici del programa s'esdevé més tard. A tercer s'inicia el treball sobre el cant coral, per tal de construir les bases de l'afinació –entre d'altres destreses– que facilitaran l'aprenentatge dels instruments de vent al curs següent. A quart, com a les escoles de corda, els alumnes tenen dues sessions setmanals de mitja hora de classe d'instrument. Fins al curs 2014-15, els instruments eren el quintet de vent-fusta, però el rendiment tardà de l'oboè va fer canviar-lo per la trompeta. A partir de cinquè la classe d'instrument s'allarga fins als 45' i es complementa amb una classe de conjunt instrumental que integra tot el grup-classe i és liderada per dos professors simultàniament. L'alumnat nou que arriba al centre a partir de cinquè s'integra en el programa a través del trombó. Aquesta estructura de classe d'instrument complementada amb la classe de conjunt instrumental es manté fins a sisè.

En dues escoles (una de corda i la de vent) s'ha fet la temptativa de fer opcional la continuïtat del programa a sisè de primària per tal d'estimular els estudiants a prendre compromisos i premiar aquells estudiants que l'han pres amb major seriositat, però raons de cohesió del grup i d'inclusió han fet desestimar la temptativa i tornar al seguiment de tot el grup amb independència del comportament actitudinal i artístic dels estudiants.

L'Ajuntament de L'Hospitalet finança tant la docència com la dotació instrumental necessària per a desenvolupar el programa, a excepció d'una aportació de l'escola Pau Vila que li ha permès contribuir al seu parc d'instruments i així poder facilitar que els seus estudiants s'enduguin els instruments en préstec des de cinquè. El banc d'instruments no ha estat suficient a la resta d'escoles per poder cedir els instruments als estudiants i practicar a casa. Caldrà abordar aquesta qüestió en un futur proper per a poder maximitzar els resultats artístics del programa, així com per apoderar els estudiants en l'assumpció de responsabilitats en relació a la música.

La dansa té una estructura diferent: abasta tota la primària, el grup classe és el grup de dansa i els continguts de dansa estan contemplats amb els mateixos continguts de l'educació primària obligatòria.

Impactes

Els impactes de *l'Orquestra a l'escola* els hem de buscar, d'entrada, en dos àmbits: en l'àmbit de la construcció d'una comunitat orgullosa i amb autoestima i en l'àmbit de la generació de competències bàsiques més sòlides.

La presència de les sis escoles a la vida cultural del seu entorn és notable. Trimestralment es presenten els resultats del treball instrumental en els centres culturals de proximitat i un cop l'any se celebra en el Teatre Joventut, el teatre municipal, un gran concert que aplega els estudiants de tota la xarxa i els estudiants de l'orquestra simfònica de l'EMCA. Aquestes presentacions públiques, a més de contribuir –com dèiem– a la vida cultural local, influeixen sobre l'autoestima dels alumnes, que queda reforçada per la percepció que són capaços de respondre amb solvència als reptes que se'ls plantejen, i sobre les famílies tant orgulloses dels seus fills com de l'escola que els ha permès

adquirir destreses tan insòlites en el seu entorn immediat. Aquestes famílies, ben absents de l'escola abans de la incorporació del programa, van sentir-se uns membres gradualment més actius de la seva comunitat educativa alhora que més confiades dels professionals que les gestionen i implicades en els processos educatius.

El segon àmbit d'impacte té a veure amb els resultats acadèmics obtinguts a la prova de competències bàsiques. Els alumnes que han seguit el programa sencer en les dues escoles que han completat el programa (en aquest curs 2014-2015 l'hauran completat totes) han obtingut uns resultats en matemàtiques i matèries experimentals, a les proves de competències bàsiques de sisè, superiors a la mitjana catalana, malgrat ser centres catalogats com a escoles C, que normalment no arriben a la mitjana.

Dèiem més amunt que, d'entrada, hem de buscar els impactes en aquests dos àmbits, perquè l'horitzó dels efectes l'hem de situar al camp de la cohesió social. Aquesta cohesió com a manifestació d'una societat basada en la solidaritat, que en moments com l'actual queda amenaçada per la crisi econòmica o per la desigualtat, la podem mesurar amb diversos i complexos indicadors que analitzen la dimensió de les relacions socials, de la connectivitat o de l'enfocament al bé comú. Però també podem prendre l'Escola Municipal de Música-Centre de les Arts com a entorn on avaluar la cohesió social i la diversitat que representa, preguntant-nos si els seus usuaris voluntaris s'emmirallen a la societat hospitalenca. Podem afirmar que el camí que ha recorregut l'EMCA en aquests deu anys és positiu pel que fa a ser mirall de la seva comunitat –a diferència del que sol passar en els centres de formació artística– no tan sols en l'àmbit de l'orquestra simfònica –a la qual arriben voluntàriament estudiants que han seguit el programa– sinó també en la resta d'àmbits. L'EMCA acaba d'obtenir el Premi al millor projecte educatiu per a la Convivència a Catalunya (2015), que atorga el Parlament de Catalunya i el Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya a través de l'Associació d'antics diputats al Parlament, que avala l'interès del centre en l'aspecte de convivència ja esmentat.

A tall de conclusió

Aquest procés que s'ha desenvolupat a L'Hospitalet en aquests deu anys d'escola de Música-Centre de les Arts, i que hem conegut de la veu de la seva directora, exemplifica molt bé el que també s'ha començat a recollir com a indicadors de la bondat d'aquestes experiències i projectes on la pràctica musical assoleix uns efectes beneficiosos, no només quant a educació musical es refereix. L'èxit d'aquests programes per millorar la cohesió social dels participants és incontestable. Un mesurador de l'èxit el trobem també en la rèplica que d'aquests projectes s'està fent arreu de Catalunya.

En clau de prospectiva, però, s'ha d'aconseguir avaluar en profunditat i rigorosament els efectes dels principals projectes coneguts, la qual cosa facilitarà superar alguns dels principals handicaps reconeguts, com ara la convicció del professorat que paga la pena assolir nous reptes i noves maneres de fer i, òbviament, obtenir suports educatius, socials i econòmics que permetin replicar aquests programes.

Referències

- Abad, J. (2012) «La inclusión y la confluencia de la cultura y las artes se ven potenciadas gracias al desarrollo de la competencia cultural y artística», a Alsina, P.; Giráldez, A. [eds.] *7 ideas clave. La competencia cultural y artística*. Barcelona, Graó, p. 149-170.
- Abreu, J.A. (2001) «Venezuela, Sistema Nacional de las Orquestas Juveniles», a *El contrato global. I Encuentro Internacional sobre Cultura de Paz*. Madrid, Fundación Cultura de la Paz, p. 113-114.
- Blacking, J. (1997) *Fins a quin punt l'home és músic?*. Vic, Eumo Editorial.
- Bonal, E. (2008) «Xamfrà, un centro de música y escena del Raval», a Sánchez, G. [ed.] *La música como medio de integración y trabajo solidario*. Madrid, Ministerio de Educación, Política Social y Deporte, p. 9-23.
- Cabedo, A. (2014) «La música comunitaria como modelo de educación, participación y integración social». *Eufonía, Didáctica de la Música*, 60, p. 15-23.
- Cámara de Landa, E. (2003) *Etnomusicología*. Madrid, Ediciones del ICCMU Antropología de la música.
- Campbell, D. (2003) *El efecto Mozart*. Barcelona, Ediciones Urano.
- Gardner, H. (1993) *Inteligencias múltiples*. Buenos Aires, Paidós.
- Hormigos, J. (2008) *Música y sociedad. Análisis sociológico de la cultura musical de la posmodernidad*. Madrid, Fundación Autor.
- Jauset, J. (2013) *Cerebro y música, una pareja saludable*. Círculo Rojo (Autoediciones online).
- Koelsch, S. (2012) *Brain & Music*. West Sussex, Wiley & Sons, Ltd. Chichester, UK.
- Levitin, D.J. (2006) *El teu cervell i la músic*. Barcelona, RBA Llibres.
- Martí, J. (2000) *Más allá del arte, la música como generadora de realidades sociales*. Sant Cugat del Vallés, Deriva Editorial.
- Willems, E. (1994) *El valor humano de la educación musical*. Barcelona, Paidós.

La música como herramienta de cohesión social

Resumen: En este artículo intentaremos acercarnos a la música como herramienta de cohesión social, atendiendo a una aclaración conceptual que nos ayude a entender esta particularidad del hecho musical tan estrechamente ligada a sus efectos sociales. A continuación, haremos un breve recorrido por la fundamentación teórica y empírica que sustenta estos beneficios de las experiencias musicales, y pondremos atención en diversas experiencias, de las más lejanas a las más cercanas, donde este impacto más allá de la música queda patente. Finalmente, detallaremos dos proyectos musicales, bien conocidos por las autoras, y con una larga trayectoria, donde uno de los objetivos prioritarios, desde sus orígenes, ha sido el conseguir una mejora de la cohesión social desde la enseñanza musical. Las evidencias actualmente no dejan lugar a plantear dudas en cuanto al logro de este objetivo.

Palabras clave: educación musical, cohesión social, proyectos socioeducativos, integración, inclusión, interculturalidad

La musique comme outil de cohésion sociale

Résumé: Dans cet article, nous tenterons de nous approcher de la musique comme outil de cohésion sociale, en faisant attention à un éclaircissement conceptuel qui nous aide à comprendre cette particularité du fait musical si étroitement liée à ses effets sociaux. Ensuite, nous ferons un bref parcours du fondement théorique et empirique qui sous-tend ces bénéfices des expériences musicales, et nous nous pencherons sur diverses expériences, depuis les plus éloignées jusqu'aux plus proches, où cet impact allant bien au-delà de la musique est bien démontré. Enfin, nous détaillerons deux projets musicaux, bien connus des auteures, et avec une longue trajectoire, où l'un des objectifs prioritaires, depuis ses origines, a été d'obtenir une amélioration de la cohésion sociale grâce à l'enseignement de la musique. Les preuves jusqu'à ce jour ne permettent pas de présenter de doutes quant à la réalisation de cet objectif.

Mots clés: enseignement de la musique, cohésion sociale, projets socioéducatifs, intégration, inclusion, interculturalité

Music as a tool for social cohesion

Abstract: This article describes how music education can be used to facilitate social cohesion. After briefly reviewing the empirical principles that explain the close ties between music and society and the ways in which the former can impact on the latter, the article describes a number of different projects that have done this. Finally, it focuses on two ongoing projects with which the writers are particularly familiar and in which the use music education to create social cohesion has been a longstanding aim. The results leave no doubt that music education has had important effects.

Key words: musical education, social cohesion, socioeducational projects, integration, inclusion, interculturality